

nasdan olguya başörtüsü

AHMET YAMAN

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kadınların, Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerine başörtüleriyle girebilmeleri için yapılan kısmî anayasa değişiklikleri ekseninde başörtüsü, üç açıdan tekrar tartışma gündemine oturdu: Başörtüsünün İslam'daki yeri ve hükmü; temel insan hakları kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve siyasal simge olup olmadığı.

Ne yazık ki bu tartışmalar, modern ve demokratik bilgi toplumlarında olması gereken seviyenin çok altında, bilimsel etiğin fersah fersah uzağında ve kışkırtıcı medya dilinin hâkimiyetinde cereyan ettiğinden, gerçekler de kamuoyunun bir kısmı tarafından ıskalanmış oldu.

Okumakta olduğunuz bu kısa yazı, bu üç açığa ilişkin bilimsel ve mantıksal projeksiyonlar yapmayı amaçlamaktadır.

A. Başörtüsünün İslam'daki yerini merak edenler, öncelikle bu dinin temel kaynakları-

na müracaat etmek zorundadırlar. Çok basit görünen ve başlangıç düzeyinde bir bilgi veriyor olma bahtsızlığını yazarına yaşatan bu cümleyi sevk sebebim, başörtüsünün dînî niteliğini tesbit sadedinde İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'ân ve Peygamber uygulaması (Sünnet) ile bunlarda bulunan ilke, norm ve tavsiyelerin ilk standart/aslî anlamlarını tahrîfe karşı koruma altına almak ve böylece tarihsel sürekliliğini sağlamak demek olan icmânın yaşayan sünnetin beraberce değerlendirilmemiş olmasıdır.

Kur'ân ve Peygamber uygulaması (Sünnet) ile bunlarda bulunan ilke, norm ve tavsiyelerin ilk standart/aslî anlamlarını tahrîfe karşı koruma altına almak ve böylece tarihsel sürekliliğini sağlamak demek olan icmânın yaşayan sünnetin beraberce değerlendirilmemiş olmasıdır.

Herkesin bildiği gibi, Kur'ân'da kadının örtünmesi ve dışarıdaki giysisi konusunda iki ayrı düzenleme bulunmaktadır. Örtünme konusu 24/Nûr Suresi 31. ayette, yine bununla irtibatlı olarak dışarıdaki kıyafeti ise 33/Ahzâb Suresi 59. ayette ele alınmakta; her iki hüküm de gereklilik ifade eden emir kipleri ile sunulmaktadır. İnançlı ya da inançsız, Müslüman ya da gayri müslim herkesin kabul ettiği tarihsel gerçekliğe göre Kur'ân'ın, günümüze herhangi bir tahrîfe/değiştirmeye uğramadan geldiği kesin olduğu için, örtünmenin emir kipi ile düzenlenmiş olmasına bir itiraz bulunmamaktadır.

Bununla birlikte aktüel yorumlar, bu iki ayetteki emir kiplerinin ne anlama geldiği (mûcebî) ve örtünme sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği noktasında farklılaşmaktadır. Eğer bilimsel disiplinlerin kendi yöntemleriyle ulaştıkları sonuçlara saygı duyacak ve ay-

dın olmanın bir şartı olarak uzmanlığa kulak vereceksek; bir başka ifadeyle üroloji sorunumu ortopediste, aracımızın motor sorununu kaportacıya havale etmeyeceksek, aktüel yorum farklarını da sahibinin niteliğine ve kıratına göre ele/ciddiye almak durumundayız. Dolayısıyla eğer gerçekten doğruyu arıyorsak, üzerinde konuştuğumuz konu Temel İslam Bilimleri içindeki İslam Hukuku/Fıkıh disiplini ilgilendirdiğinden, bu disiplinin uzmanı olmayan ilahiyatçıların da yaklaşımları hesaba katılmamalıdır. Zira her disiplin, kuşatılması ve anlaşılması hakikaten yılları alacak literatür ve bilimsel bilgiye sahiptir. Yani her disiplinin bir doğruya ulaşma yöntemi vardır ve bunları tahsil etmeden konuşmak, bilimi ve akademiye inkâr anlamına gelir.

Bu mukaddimeden hareketle, Kur'ân'ın kadınlardan gerçekten neyi istediği ve onlar için nasıl bir örtünme sınırı çizdiği sorularına İslam Hukuku bilim dalının kaynak ve yöntemleri çerçevesinde cevap arayabiliriz. Bunun için öncelikle Kur'ân'ın meseleyi hangi kelime ve kip ile ele aldığını belirlemek, sonra bunların vahiy dilindeki karşılıklarını tesbit etmek, ardından bu vahiy tebliğ eden Peygamber'in onu nasıl anlayıp açıkladığına bakmak ve dolayısıyla ilk muhatapların bu normu nasıl algılayıp uyguladıklarını gözetmek ve nihayet ulaşılan anlamın tarihsel sürekliliğini izlemek gerekmektedir.

İmdi kadınların örtünmelerini ele alan 24/Nûr Suresi'nin 31. ayeti, bağlamı da gösteren 30. ayetle birlikte şunu söylemektedir: *Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının*

üzerine kadar salsınlar. Zînetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vâkıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zînetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"

Bu satırların yazarının kendi tercih ve manipülasyonu şüphelerine kapıyı kapatmak bakımından ayet çevirileri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından en son yayımlanan *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*nden alınmıştır. Ayetin neyi buyurduğunu bir de Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a hazırlatılan ve Gazi hayatta iken 1935 yılında Diyanet İşleri Riyâseti'nce neşredilmeye başlanan *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirinden izleyelim: Mümin erkeklere söyle, gözlerini sakınsınlar ve ırzlarını (apışlarını) muhafaza etsinler! Bu kendileri için daha temizdir. Herhalde Allah ne yaparlarsa habîrdir. Mümin kadınlara da söyle gözlerini sakınsınlar, ırzlarını muhafaza etsinler, ziynetlerini açmasınlar, zâhir olanı başka ve başörtülerini yakalarının üzerine vursunlar, ziynetlerini açmasınlar, ancak kendi kocalarına yahud kendi babalarına..."

Görüldüğü üzere ayet emir kipi ile (ve'l-yad-ribne = salsınlar, örtsünler), hanımların başlarını örtmelerini (bi humurihinne = başörtülerini) ve bu başörtüsünü gerdanlarını kapayacak tarzda yakalarının üzerine kadar (alâ cüyûbihinne) sarkıtmalarını istemektedir. Böyledir de fakat bu istem acaba Müslüman kadınlara, kendilerine mahrem olmayan ya-

bancı erkekler yanında başlarını mutlaka örtmelerini gerektiren farz istemi midir, yoksa bir tavsiye niteliğinde midir?

Ayetin daha ilk adımda Hz. Peygamber'e "Mümin kadınlara bildir!" (Kul!) emriyle başlaması, ardından gözlerini haramdan sakınmaları (yağdudne min ebsârihinne) ve iffetlerini korumaları (yahfazne furûcehünne), sonra kadınsı ziynetlerini, aynı yerde sayılan mahrem erkekler dışında yabancılara göstermemeleri (lâ yübdîne zînetehünne) yönündeki zincirleme emir, nehiy kipleri; keza ayetin sonuna doğru yine kadınsı niteliklerin yabancı erkeklerle karşı öne çıkarılmaması yasağı (lâ yad-ribne) ve en sonunda her iki cinse tevbe çağrısıyla (tûbû) bitirilmesi, aradaki bu örtünme emir kipinin de tıpkı diğerleri gibi zorunluluk ifade ettiğini göstermektedir. Hiç kimsenin kendiliğinden değiştiremeyeceği dil kuralları (emir, bir şeyin yerine getirilmesini kesin ve bağlayıcı bir biçimde talep etmektir)¹ ve bunu esas alan İslam hukuk metodolojisinin emrin gereği ile ilgili genel kuralı da (karinesiz emir vücûb/farz ifade eder)² zaten bu sonucu vermektedir. Kaldı ki aynı surenin ilk ayetinde, suredeki hükümlerin kesinlik ve bağlayıcılık taşıdığıının vurgulanması, keza 60. ayetinde çok yaşlı hanımlar için örtünme konusunda bir dereceye kadar ruhsat verilmiş olması da işbu 31. ayetin bağlayıcı bir norm olduğunu göstermektedir.

Başörtülerini yakalarının üzerine sarkıtmaları istemi acaba Müslüman kadınlara, kendilerine mahrem olmayan yabancı erkekler yanında başlarını mutlaka örtmelerini gerektiren farz istemi midir, yoksa bir tavsiye niteliğinde midir?

Ayetin dilsel tahlilinde ele alınacak ikinci husus, örtünmenin mahiyetini ve başlangıç noktasını belirleyen "humur" (tekili hımâr) keli-

mesinin açılımıdır. Acaba "humur" meallerde gösterildiği gibi başı örten bir örtü müdür? Yoksa bu kelimeyle sadece göğüs bölgesinin kapatılması mı murad edilmiştir? Bu soruların cevabı, kendimize özgü dil izahları veya sübjektif yorumlarla değil, bu sözcüğün dilde hangi anlamlarda kullanıldığını ve akabinde ilk Müslümanların onu nasıl algıladıklarını tesbit ile verilebilir.

Arap diline ait ilk sözlüklerden, mesela İbn Fâris'in *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luġa'sından* günümüz Arap Dil Kurumu'nun yayımladığı *el-Mu'cemu'l-Vasî'te*, hatta Batılı Larousse'un *Dictionnaire Arabe de Base (el-Mu'cemu'l-Arabiyyü'l-Esasî)*sine kadar bütün Arapça sözlükler³; aynı şekilde Kur'ân'ın tercümanı sıfatını taşıyan sahabî İbn Abbas'tan günümüze değin bütün müfessirler, "hımâr" kelimesinin, kadınların başlarını kapatmak için kullandıkları örtü anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁴ Kaldı ki bu kelimenin başörtüsü anlamına geldiğini ispat eden pekçok Câhiliyye/İslam öncesi dönem şiiri vardır.⁵ Dil, bizi önceleyen verili bir evren olduğundan⁶; öznel çıkarımlarla dili değiştirmek imkânı bulunmadığından; ilâhî vahiy de bu verili dil evreni içinde⁷ apaçık bir Arapça ile gönderilmiş olduğundan⁸ ayetteki "hımâr"ı başka türlü anlamak mümkün değildir.

Başörtüsünün vahiyden olguya bir gerçeklik haline gelmiş olmasının, yani Müslüman kadınların nâmahremleri yanında baş ve boyunlarını dinlerinin zorunlu bir gereği olarak örtme biçimi/aracı haline gelmiş olmasının en büyük göstergesi, onbeş asırlık İslam tarihi boyunca bunun kökleşmiş bir farz olarak uygulana gelmesidir.

Hal böyleyken acaba ayeti yine de doğru anlamamış olabilir miyiz? Gerek emir kipinin anlamı, gerek "hımâr" kelimesinin açılımında hata

etmiş olabilir miyiz? Bu soruları ciddiye alıp cevabını arayan bir öznenin yapacağı iş, yukarıda belirtildiği üzere, bu vahyi tebliğ eden Peygamber'in onu nasıl anlayıp açıkladığını ve ilk muhataplarının bu normu nasıl uyguladığını araştırmak olmalıdır. Bu araştırmayı yapan kimsenin karşısına şu sahih rivayetler çıkar: Hz.Peygamber buyurdu ki: "*Allah, ergenlik çağına erişmiş bir kadının başörtüsüz kıldığı bir namazı kabul etmez?*" "*...Ergenlik çağına gelen bir kadının elleri ve yüzü dışında herhangi bir yerini göstermesi helal değildir?*"⁹ Hz.Âişe, bu ayetin iniş sürecine şahit olan sahabî kadınlar hakkında şu takdîrîkâr ifadeleri kullanmıştır: "Onlar ne iyi kadınlardı ki 'başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar' emri gelince, elbiselerinin en kalın olanlarını keserek başörtüsü yapıp örtündüler".¹¹

Her biri diğerini destekleyen ve bu yönüyle mânevî mütevâtir seviyesine, yani aklen inkar edilemez bir farz olduğu ortak anlamına sahip olma seviyesine çıkan bu rivayetlerin ışığında anlaşılıyor ki başörtüsü, ilk nesilde boyunu da örterek göğüs bölgesi üzerine inen bir örtünme olgusu halini de almış oldu.¹² Başörtüsünün vahiyden olguya bir gerçeklik haline gelmiş olmasının, yani Müslüman kadınların nâmahremleri yanında baş ve boyunlarını dinlerinin zorunlu bir gereği olarak örtme biçimi/aracı haline gelmiş olmasının en büyük göstergesi, onbeş asırlık İslam tarihi boyunca bunun kökleşmiş bir farz olarak uygulana gelmesidir. Fakiherin icma dediği bağlayıcı hukuk kaynağı da esasen budur.

Bu şu anlama gelmektedir: Tarihin hangi dönemine giderseniz gidin, hangi coğrafyada gezinirseniz gezinin İslam toplumlarının temel göstergelerinden (şeâir) birisi, kadınların başlarının kapalı olmasıdır. Böyle olduğu içindir ki CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Bosna Hersek ziyaretinde oradaki Müslüman hanımlara başörtüsü dağıtmıştır.

Bir an için Kur'ân'da açıkça yer almadığı için başörtüsünün dînî bir zorunluluk olmadığını varsayalım; böyle bir durumda az önce bahsettiğimiz icma, yani tarihsel süreklilik bile tek başına, bunun Müslüman bilincindeki varlığını göstermeye yetecektir. Kaynağı ne olursa olsun bir şeyin, herhangi bir dinin müntesiplerince kitlesel ve toplumsal olarak benimsenmesi, o şeyin dinen saygıdeğerliği, din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde kabulü ve laiklik ilkesi gereğince de dokunulmazlığı için yeter sebeptir.

B. Buraya kadar değinilen noktalar başörtüsünün her hâlükârda temel insan hakları kapsamında saygı duyulması gereken bir tercih olduğunu göstermektedir. Şayet başı örtmenin, İslam'ın yerine getirilmesi zorunlu bir emri olduğu kabul edilecekse bu kabul, başörtüsünün doğrudan bir din ve vicdan özgürlüğü sorunu olduğu sonucunu verecektir. Baş örtme eylemini benimsemesiniz bile, gerek normlar hiyerarşisine göre iç hukukun üzerinde olan uluslararası sözleşmelerin emredici hükümleri, gerek T.C Anayasası'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili 10, 12, 24 ve 42. maddeleri, bunu benimseyenleri din ve vicdanlarıyla baş başa bırakmayı gerektirmektedir. Yok, başı örtmenin İslam'ın temel kaynaklarında bulunmadığını öne sürseniz ve hatta bunu kendinizce ispat etseniz bile, başı örtmek yönünde baskın bir geleneğin bulunması ve Müslümanların "Biz bunu bir din kuralı olarak görüyoruz." demeleri, konuyu yine din ve vicdan hürriyeti alanına çekecektir. Aksi davranış, tıpkı "Hz. İsa'nın sahih öğretisinde teslis yoktur." deyip Hıristiyanlara teslis inancını yasaklamak; "O da haftanın günlerinden bir gündür, dolayısıyla kutsallığı yoktur." deyip Yahudileri Cumartesi günü çalışmaya zorlamak gibi olacaktır.

Altında Türkiye'nin de imzasının bulunduğu ve Anayasa'sına göre iç hukukunun üstünde

bir hiyerarşi tanıdığı¹³ *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, taraf devletlere dinler hakkında bir tanımlama ya da yorumlama yetkisi vermemiştir. Bir din, kendisini nasıl tanımlıyorsa ve müntesipleri ona nasıl inanıyorsa öyle kabul edilmelidir ve dinin o haliyle yaşanması, eğitiminin verilmesi ve tebliğinin yapılması da en doğal insan hakkıdır.¹⁴

C. İlk iki maddedeki açıklamalar başörtüsünün dînî bir zorunluluk ve dolayısıyla bu zo-

Bir an için Kur'ân'da açıkça yer almadığı için başörtüsünün dînî bir zorunluluk olmadığını varsayalım; böyle bir durumda az önce bahsettiğimiz icma, yani tarihsel süreklilik bile tek başına, bunun Müslüman bilincindeki varlığını göstermeye yetecektir.

runluluğa uymayı tercih edenler bakımından temel bir insan hakkı olduğunu, sanırım yeterince ortaya koymuş bulunuyor. Buna rağmen şu veya bu sebeple ya da "suyumu bulandırıyor" türü bir yaklaşımla başörtüsünün yine de belli bir siyasî düşüncenin/ideolojinin simgesi olduğu ileri sürülebilir. Bu iddiayı içtenlikle dile getirenlerin şu sorulara da samimî cevaplarının olması beklenir:

Sadece Türkiye'de veya Ortadoğu'da değil, bütün İslam toplumlarında Müslüman kadınların büyük çoğunluğu başlarını örttüklerine göre, acaba onlar bir bütün halinde hangi ideolojinin müntesipleridirler? Eğer varsa bu ideoloji, hangi güçle dünyanın her tarafındaki bağlılarına bunu benimsetebilmektedir? Eğer başörtüsü modern bir siyasal simge ise, ilk Müslümanlardan itibaren tarih boyunca Müslüman kadınların başlarını örtmeleri ne ile izah edilecektir? Veleve ki siyasal simge olsun, siyaset, özünde kötü bir eylem midir ki sim-

geleri de kötü olsun? Özünde kötü ise niçin siyasal partiler meşrudur ve bunlar parlamenter demokrasinin vazgeçilmez aktörleridir?¹⁵ Siyasetin, hayatın somut/maddî olan her alanına ilişkin bir sözü vardır da üniversiteler niçin siyasetin dışındadır? Üniversite öğretim elemanları herhangi bir siyasî partinin üyesi olabilir, hatta Merkez Karar ve Yürütme Kurulu ya da Genel İdare Kurulu gibi organlarında yönetici bile olabilir¹⁶ ve dolayısıyla üniversite yerleşkesinde, amfisinde, senatosunda, yönetim kurulunda bulunurken sadece varlığıyla bile ait olduğu siyasal düşünceyi çağırıştırırken yani bu meşru iken, o siyasetin küçük bir simgesi niçin yasak olsun?..

Geldiğimiz bu nokta itibariyle, ne olursa olsun doğruyu ama sadece doğruyu arayan insafli ve önyargısız bir birey, herhalde başörtüsünün dînî bir gereklilik olduğunu, buna bağlı olarak da temel insan hak ve hürriyetleri çerçevesindeki din ve vicdan özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini görecektir. Eğer insan değerli bir varlıksa ve bir ayırım yapmaksızın o değerli varlığa hizmet de en büyük erdem ise, buyurun erdem yarışına...■

dipnotlar

- ¹ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, Beyrut 1965, s. 20-21; İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri'z-Zehab*, Kahire 1960, s. 32.
- ² Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, Beyrut 2001, s. 36; Cüveynî, *el-Burhân*, Beyrut 1997, 1/61 vd.; Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, Dımaşk 2003, s. 330 vd.
- ³ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Beyrut ty. (Dâru'l-Cil), 2/215-216. Geniş bir tarama için bkz. <http://www.alwaraq.net>
- ⁴ Feyrûzâbâdî, *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Kahire 1951, s. 219; Râğıb İsfehânî, *el-Müfradât*, Beyrut ty. (Dâru'l-Ma'rife), s. 159; Zeki Duman, *Rûhu'l-Beyân*, Ankara 2006, 3/375. Geniş bir tarama için bkz. <http://www.altafsir.com>
- ⁵ Mesela bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ty. (Dâru Sâdir), 4/257. Geniş bir tarama için bkz. *el-Mevsû'atü's-Şi'riyye* CD formatı, sürüm: 3.0 (2002; <http://www.cultural.org.ae/>)
- ⁶ Bakara 2/31; ayrıca bkz. Emile Benveniste, *Genel*

Dilbilim Sorunları (çev. E. Öztokat), İstanbul 1995, s.164-172; 179-186

⁷ 14/İbrahim 4; 26/Suarâ 195.

⁸ 12/Yûsuf 2; 16/Nahl 103; 41/Fussilet 3; 43/Zuhruf 3

⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 184; Tirmizî, "Salât", 160; İbn Mâce, "Tahâre", 132.

¹⁰ Ebû Dâvûd, "Libâs", 31; Beyhakî, *Sünen*, Mekke 1994, 7/86.

¹¹ Buhârî, "Tefsîr Sûra 29", 12; Ebû Dâvûd, "Libâs", 30.

¹² Artık yerleşmiş bir olgu olduğunu görmek için bkz. Müslim, "Talak", 38; "Fedâilü's-Sahâbe", 157, 158; Ebû Dâvûd, "Libâs", 32, 35

¹³ "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." *TC Anayasası* m. 90; bkz. Muharrem Balcı-Gülden Sönmez, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, İstanbul 2001, s. 91-92.

¹⁴ Bir bütün halinde görmek için bkz. Enver Bozkurt, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, Ankara 1992, s. 333 vd.

¹⁵ *TC Anayasası* m. 68.

¹⁶ *TC Anayasası* m. 68; 2547 Sayılı *YÖK Kanunu* m. 59.